

આત્મચિંતન

રંગ અવધૂત

કિંમત દોઢ આનો

પ્રકાશક:—

અમૃતલાલ નાથાલાઈ મોહી

મોટીસાંથ

નડીઆદ.

(મર્ચ હફ પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.)

મં. ૧૯૮૧૭.

આવૃત્તિ ૧ લી.

પ્રત. ૧૦૦૦

મુદ્રક : પટેલ મૂળચંદભાઈ ત્રીકમલાલ
મુદ્રણસ્થાન : ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ
પાનકોરનાકા : અમદાવાદ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૭૬૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ આત્મચિંતન

વિષય ૬-૧૪

કોપોદ્ધાત.

અધ્યાત્મિક વિદ્યા કે જ્ઞાન એ કંદોઇને ત્યાંથી મોકલે નથી કે પૈસા આપી ખરીદી શકાય. કૃતિ ભગવતી કહે છે તેમ "તાત્પર્યસ્ય રૂમવાભિગચ્છત્ સાંત્પાણિઃ શ્રોત્રિયં વ્રહ્મનિષ્ઠં ।" એ બ્રહ્મતત્ત્વ જાણવાને માટે સંપત્તિસંપન્ન મુમુક્ષુએ સદ્ગુરુને જ શરણ જવું જોઈએ; અને તે પણ વિદ્યા, ધન, સ્થાન (position) આદિનું સર્વ અભિમાન બાજુએ મૂકીને. કુતૂહલવૃત્તિથી અર્ધદગ્ધ અંતઃકરણે ફાવે તેવા સમર્થ ગુરુની પાસે જવાથી કે વર્ષો સુધી રહેવાથીયે કંઈ પણ ફાયદો થતો નથી; અને કેવળ માથે ગુરુ છે એવું કહેવડાવવાની ખાતર ગળામાં ફાંસાફાંસ કંઠી બંધાવી ફાવે તેવા બળુચકને ખોળે માથું મૂકવાથી પણ કંઈ લાભ નથી. શિષ્યની શંકાઓનું સાત્ત્વિક યુક્તિ-પ્રયુક્તિદ્વારા સમાધાન કરી શકે અને પોતાની સ્વરૂપનિષ્ઠતાદ્વારા શિષ્યમાં શક્તિપાત કરી આત્મવિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરી બ્રહ્મભાવ જન્મત કરી શકે તે માટે ગુરુ પણ સમ્પ્રજ્ઞાસ્થાના જ્ઞાન અને સદાચાર-યુક્ત (શ્રોત્રિય) અને સનિષ્ઠ (બ્રહ્મનિષ્ઠ) હોવો જોઈએ. આવા સદ્ગુરુની પાસેથી શ્રવણ કરેલું સમ્પ્રજ્ઞાસ્થ જ સ્વસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવી બ્રહ્માનંદની પ્રાપ્તિ કરાવી શકે છે. નિર્મળ ગંગોદક પણ સત્પાત્રમાંથી પ્રાપ્ત થયું હોય તો જ તાપશામક છે; જનજડની મોરીમાંથી નીકળેલું એ જ ગંગોદક ફાયદો તો નથી જ કરતું, પણ ઉલટું વિકૃતિમાત્ર વધારે છે. "ન નરેણાવરેણ પ્રોક્ત ઇષ સુવિજ્ઞેયો बहुधा चिन्त्य-मानः ।" વગેરે કહાદિ શ્રુતિ આ જ અર્થ પ્રતિપાદન કરે છે.

ઉપર 'બ્રહ્મતત્ત્વ જાણવાને માટે' એમ કહ્યું તેનો અર્થ બ્રહ્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ કે બ્રહ્માત્મભાવનો સાક્ષાત્ અનુભવ (સાક્ષાત્કાર) બ્રહ્મસ્વરૂપે સ્થિતિ-એવો થાય છે. બાકી "कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुन बालका

હવે” એ સદ્ગુણિમાં કલા પ્રમાણે હોળીના ઘેરૈયાની માફક વગર સમજે
 ફાવે તેમ બકબક કરી વાચાળતાના જોર પર અજ્ઞાની જીવો પર યથેષ્ટ
 ચરનાર બ્રહ્મજ્ઞાનીઓનો અને તત્કૃત ગ્રંથોનો કલિમાં તોટો નથી. પણ
 ગ્રંથયે ઋષિપ્રણીત હોય, અનુભવી સત્પુરુષની દિવ્ય પ્રાસાદિક વાણીની
 ચમકથી ભરેલો હોય, તો જ ફલપ્રદ થાય છે. નહિ તો આજના
 ગ્રંથો અને કથાકાર તથા વ્યાખ્યાનકારોથી ઉભરાતા જમાનામાં
 મુક્તિ કે શાન્તિ આટલી મેંઘી ન હોય !

આ લઘુ પુસ્તકના રૂપમાં અમે અવધૂતી આનંદમાં મસ્ત
 નર્મદાતટવિહારી બ્રહ્મચારી શ્રી. પાંડુરંગ (રંગ અવધૂત)
 મહારાજકૃત ચાર પદ્યલેખોનો ગૂજરાતની ધાર્મિક પ્રગતે ઉપહાર
 કરીએ છીએ. એમાંનો પ્રથમ લેખ **ઓવી** છંદમાં છે. સંસ્કૃત
 વાક્યમયમાં જેવી રીતે પોતાની વર્ણનાત્મક સુગમતાને ક્ષીધે
 અનુષ્ટુપ્ છંદ સર્વોપરિ છે. તેવી રીતે મરાઠી વાક્યમયમાં **ઓવી**
 છંદનો પ્રચાર સૌથી વધુ પ્રમાણમાં છે. એકનાથી-ભાગવત,
 જ્ઞાનેશ્વરી ગીતા, દાસબોધ વગેરે તાત્ત્વિક ગ્રંથોથી માંડીને આબાળવૃદ્ધ
 સર્વ મરાઠી આલમને પરિચિત શ્રીધર મહીપતિ આદિની પૌરાણિક
 પોથીઓ સર્વ, એ છંદમાં છે. ગૂજરાતી સાહિત્યમાં **ઓવી**
 છંદ અમારી જાણ પ્રમાણે નવો જ છે, અને આવી જાતની રચના
 તો કદાચ આ પ્રથમ જ હશે. એમાં દરેક **ઓવી**ના પ્રથમ ચરણનો
 ત્રીજો અક્ષર અનુક્રમે વાંચતાં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના સારભૂત
**सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं ब्रज्य अहं त्वा सर्वपापेभ्यो
 मोक्षदं प्रियकरे मा शुचः ॥** એ શ્લોક સાધેલો મालુમ પડશે. જો કે
 આ લઘુલેખમાં ટૂંકમાં સાધકને ઉપયોગી સર્વ તાત્ત્વિક વિચાર
 સૂત્રાત્મકરૂપે આવેલો છે, તોપણ અધ્યાત્મિક સાધનામાં વિવેક-
 વૈરાગ્યાદિ સાધનસંપન્ન થઈ સ્વાત્મસમર્પણપૂર્વક પરમાત્મરવરૂપ
 સદ્ગુરુને શરણુગમન એ પ્રથમ પગથિયું છે, અને આ લેખમાં
 ઉપર કહેલી રીતે ગ્રંથિત કરેલા શ્લોકમાંયે અન્ય સર્વ ખ્યાલો

(Considerations) ખાબુએ મૂકી પરમાત્માને શરણુ જવાની ભાવના જ પ્રધાન છે. તેથી અમે એને શરણુગમન એવું નામ આપ્યું છે.

આમ સદ્ગુરુને અનન્ય ભાવે શરણુ ગયા પછી ખીજું પગથિયું દીર્ઘકાળ સુધી ગુરુમુખે શ્રદ્ધાબ્જાસ્યાર્થાદિસત્કારપૂર્વક સમ્પ્રાપ્તિનું અર્પણ શ્રવણુ છે. અહિંયાં ‘સમ્પ્રાપ્તિનું’ અને ‘ગુરુમુખે’ એ શબ્દો હેતુપુરઃસર વાપર્યા છે, કેમકે ફાવે તે અને ફાવે તેના મુખથી સાંભળવું તે ‘શ્રવણુ’ નથી. સમ્પ્રાપ્તિ હોય તોપણ એ ઉપર વર્ણવેલા લક્ષણોથી યુક્ત ગુરુમુખથી ‘શ્રવણુ’ કરવામાં ન આવ્યું હોય તો ભાગ્યે જ સત્કળ આપે છે. બહુધા એનાથી વિપરીત ફળની જ-પારમાર્થિક દષ્ટિએ લાભ કરતાં ગેરલાભની જ-પ્રાપ્તિ થાય છે. પુસ્તકિયા પડિતોની વેદાંતિક કથાઓ કે વ્યાખ્યાનો સાંભળી આડે માર્ગે ચઢી ગયેલાઓનાં દષ્ટાંત ગોતવા જવું પડે તેમ નથી. ટૂંકામાં, માત્ર ફાવે તે દ્વારથી ને ફાવે તે હેતુથી સાંભળવું એ શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં ‘શ્રવણુ’ નથી; નહિ તો ફોનોગ્રાફની પ્લેટોના વેદાંત-ગાનથીયે ધણા તરી જત! પણ અનુભવ એવો નથી. આ ‘શ્રવણુ’ ને જ આત્મવિચાર નામ આપી ખીજા લેખમાં એનો સમાવેશ કર્યો છે.

અંશય એને વિપર્યયનો નાશ થાય ત્યાંસુધી ગુરુમુખે શ્રવણુ કર્યા પછી ત્રીજું પગથિયું મનનનું છે. મનન એટલે શ્રવણુ કરેલા વિષયનું સદ્યુક્તિઓપૂર્વક વિપરીત ભાવનાના નાશ સુધી પુનઃ પુનઃ ચિંતન. આમાંના ત્રીજા લેખમાં આ ભાવ પ્રધાન હોવાથી એને મનનસાર એવું નામ આપ્યું છે.

મનન સિદ્ધ થએ મુમુક્ષુની સાધનાનું ચોથું પગથિયું નિદિધ્યાસ છે. નિદિધ્યાસ એટલે સર્વ શંકાઓથી રહિત, સુનિશ્ચિત આત્મતત્ત્વનો વિજ્ઞાતીય (દેહવિષયક) વૃત્તિઓના તિરસ્કારપૂર્વક, સન્નતીય બ્રહ્માત્માકાર પ્રવાહ કે યોગિક પરિભાષામાં જોને ધ્યાન કહે છે તે છે.

ચોથા લેખમાં આ ભાવ પ્રાધાન્યપણે હોવાથી એને નિદિધ્યાસ એવું નામ આપ્યું છે.

આમ આ ચારે લેખોમાં મળી મુમુક્ષુના સ્વાધ્યાય કે આત્મચિંતનને ઉપયોગી સર્વ તાત્ત્વિક અને ક્રિયાત્મક ભાગનું ટૂંક દિગ્દર્શન હોવાથી પુસ્તકને આત્મચિંતન એવું અન્વયક નામ આપ્યું છે. એમાં ઠેકાણે ઠેકાણે આત્માતુલવના દિવ્ય ઉડ્યનોની બહુક માલમ પડ્યા વગર નહિ રહે. અને તેમ છતાં ભાષા અને વસ્તુનું નિરૂપણ એટલું સરળ, શાસ્ત્રીય પારિભાષિકતાથી રહિત, અને પ્રસાદપૂર્ણ છે કે સામાન્ય માણસ પણ એ સહેલાઈથી સમજી શકે.

આ સર્વ ભાગ અમુક વિષય પ્રતિપાદન કરવાના કોઈ નિશ્ચિત હેતુથી, પૂર્વવિચારપૂર્વક યોજાયેલો નથી; પણ અમે અવારનવાર પૂછેલી આત્મવિષયક અનેકવિધ શંકાઓના ખુલાસા રૂપે, પ્રસંગવશાત્ સ્ફુરેલા અંતરોદ્ગારો જે અમને વૈયક્તિક પત્રોત્તરના રૂપમાં મળેલા તે એકત્રિત કરી અન્ય મુમુક્ષુઓને પણ હિતકારક છે એમ લાગવાથી આમ પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. એટલે એમાં પૂર્વાપર સંગતિની, કે દરેકમાં તે તે વિષયના, અન્ય વિષયના વ્યાવર્તનપૂર્વક, પદ્ધતિસર ક્રમવાર શાસ્ત્રીય વિવેચનની અપેક્ષા રાખવી એ નકામું છે. વેરાગી રાજા ભર્તૃહરિના શબ્દોમાં કહીએ તો એ બધી ઉપર્યુક્ત સત્પુરુષના ‘સ્વૈરકથા’ (random talks) છે. અને અનુભવપૂર્ણ હોવાથી એવી દિવ્ય અને પ્રાસાદિક સ્વૈરોક્તિ એ જ સાચું શાસ્ત્ર છે. મોક્ષ-શાસ્ત્રને કૃત્રિમ સંગતિ વગેરેની જરૂર છે જ એમ નથી. બિલદું, કેટલીકવાર સ્વૈરસંગતિ એ જ એના દાવ્ય અને પ્રસાદની ખૂબી હોય છે.

આ બધાનું નિત્ય સ્વાધ્યાય (નિત્યપાઠ)ની પવિત્ર દૃષ્ટિથી પરિશીલન કરનાર મુમુક્ષુને સાવ નિરાશ નહિ થવું પડે એવી આશા રાખી હાલ તો આટલેથી જ વિરમીએ છીએ.

ૐ
મીલિત પ્રસન્નોઽસ્તુ

આત્મચિંતન

શરણુગમન.

(ઓવી)

વાંચ્યા સુ મગ્ન બને પત્ર ॥ જોશી સુખ અત્ર પરત્ર ॥ કરવું તત્કર્મ સર્વત્ર ॥ અન્યત્ર ધ્યાન ન દેવું ॥૧॥
જે શીર્ષ વિધિ હરિરૂપ ॥ દત્તાત્રેય દેવ અનુપ ॥ ધ્યાવું ચિત્તે તત્ત્વરૂપ ॥ ભવકૂપરોપક ॥૨॥
જે અઘ્ન મ છોડી એને ॥ ચિત્તે લપટ વિષયોને ॥ અંતે યમ હડે તેને ॥ અભાગીને કોણુ તારે ॥૩॥
અધર્મ તમા હિભયબદ્ધ ॥ થઈ પામે નાના કદ ॥ થાય દેવ એ પર રુદ્ધ ॥ અસંતુષ્ટ ચરાચર ॥૪॥

૧. શર્વ...= શિવ બ્રહ્મા ને વિશ્વરૂપરૂપ.

ધર્મા ન્ ન પ્રમદિતબ્ધાં ॥ એવું કથે શ્રુતિ અગ્નય ॥ ભજતાં સદા સદૃશ્ય ॥ ભક્ત અગ્નય થાય પોતે ॥૫॥
 વાણી પ રા પરમત્યાદિ ॥ જાણી ન શકે એ અનાદિ ॥ આવી નાસે મન ઉપાધિ ॥ તનબ્યાધિ સ્પર્શ ના ॥૬॥
 જે પ રિ ચ્યાં^૧ કરે ભાવે ॥ પ્રમાદાશ્વસ્ય મૂકી નેવે ॥ ગુરુચરણ પ્રીતિ સેવે ॥ નામનાવે ચઢે જે ॥૭॥
 ભજે ત્ય જ અન્ય વિચાર ॥ તેજ પામે કવચિત્ પાર ॥ બીજું સર્વ જાણુ નિઃસાર ॥ ભવતાર^૨ ભજન એક ॥૮॥
 વાણિ જ્ય ન ચાલે તપસી ॥ કેટલાએ ગયા લપસી ॥ માયાફંદે વચ્ચે ફસડી ॥ ચસડી ડાગળા નાહા એ ॥૯॥
 કાંઈનાં મા રે કારે વ્યર્થ ॥ એથી સરે શો રે અર્થ ॥ ગુમાવીને આત્મગર્થ^૩ ॥ ધ્વિપદ્યગર્થ^૪ કાં પડે ॥૧૦॥
 ચિંતા મે લી કરે સર્વ ॥ સદા ધ્યાવા અંતઃ શર્વ ॥ સાધી સંધિકાલ પર્વ ॥ અગર્વ સર્વથા ॥૧૧॥
 ચૈલ^૫ કં બલ કુશોત્તર ॥ ખેસી આસને સુસ્થિર ॥ સમ કાય ગ્રીવા શિર ॥ દષ્ટિ સ્થિર નાસિકાગ્રે ॥૧૨॥
 સુવ શા કરી યતને અક્ષ^૬ ॥ ત્યજવો સર્વ માયિક પક્ષ ॥ બ્રહ્માત્મભાવે પૂર્ણ દક્ષ ॥ થાવું લક્ષ્ય દષ્ટિએ ॥૧૩॥
 અહ ર હઃ^૭ અખંડિત ॥ બ્રહ્મ સત્ય મિથ્યા જગત્ ॥ આત્માબ્યાસ એ નિશ્ચિત ॥ કરવો ઉચિત સાધકે ॥૧૪॥
 સ્મર ણં સ્વસ્વરૂપસ્ય જલણકૌત્મના તુ યત્ । તદેકં મજનં પ્રોક્તં જન્મમૃત્ જરાપદમ્ ॥૧૫॥
 જેમ જ બામિની- પ્રેમે ॥ કૃષ્ણ સ્મરતાં કૃષ્ણપ્રેમે ॥ ચંદ્ર કૃષ્ણ કૃષ્ણે રમે ॥ તેમ ક્રમે જીવ બ્રહ્મ ॥૧૬॥
 જે અ જ અક્ષય પૂર્ણ ॥ તેને ક્યાંથી જન્મ મરણ ॥ સ્વવિરમરણ થાતાં તૂર્ણ ॥ અન્યસ્મરણે રડે એ ॥૧૭॥
 કહે જ રેરે કાદો મુને ॥ પડ્યો હું આ કાળવદને ॥ કહે કાણુ કાઢે તુજને ॥ ભગતાને કો જગાડે ॥૧૮॥

૧. સેવા. ૨. સંસારમાંથી તારનાર. ૩. ધન. ૪. વિષયના ખાડામાં. ૫. સુતરાઈ વસ્ત્ર. ૬. કદ્દિયો. ૭. પ્રતિદિન.

* ૧૫. ભાવાર્થ;—અખંડ એક ચિત્તથી સ્વસ્વરૂપનું ચિંતન કરવું એને જ (જ્ઞાતીઓએ) ભજન કહ્યું છે; અને એજ એક જન્મ, મૃત્યુ ને જરાનો નાશ કરનાર છે. ૭. ગોપીઓ.

આનન્દા રે થા અમૃત ॥ કર્મકર્મથી ન્યારો પથ ॥ ગાઇ ગવાડી થાક્યા સંત ॥ અવધૂત શું કહે ॥૩૧॥
 નિત્ય શુદ્ધ આપે લહે ॥ જાણી અળગો અંદર રહે ॥ ઉદાસીન દેહગેહ ॥ જ્ઞાનચેહે સર્વ ખાળી ॥૩૨॥
 સુવચ્ચઃ ધૃણુ મે ઊત્તમાસ્તે ॥ નમતઃપરમ્ ॥ તત્પરો ભવ તન્નિસ્તેન ॥ આંતેમવાન્મયસિ ॥૩૩॥
 ગુરુ દયાળ સમર્થ ॥ જેણે બોધ્યો પરમાર્થ ॥ તત્પરણે થાવું વિનત ॥ 'અર્થચિંત' છોડીને ॥૩૪॥
 હિન્મત્ત તત્સંગે 'રંગ' ॥ રહે એકલો નિઃસંગ ॥ તત્સંગે 'આવૃત્તિભંગ' ॥ થાશે સાંગ નિશ્ચય ॥૩૫॥

* ૩૩ માં આ સુવચન સાંભળ; આથી શ્રેષ્ઠ બીજું જ્ઞાન નથી. તત્પરશબ્દ અને તન્નિષ્ઠ થા; એથી હું શાંતિ પામીશ. ૧. વિષયચિંતન. ૨. (!) માયાનું આવરણ; (!!) જન્મમરણનો ફેરો.

૨

આત્મવિચાર

સો વાતોની એકજ વાત, તપસી ! સાંભળ સુખતઃ
 દેહમંદિરમાં દેવ બિરાજે, જેની આજી સરવ દિશ ગાજે.
 પાંચથી પર પચીસથી પાર, જેનો ન જાગે અંત કે પાર;
 ત્રિગુણાતીત ત્રિગુણાધાર, ત્રણે પાર મનમાં ધાર.
 નિજ સ્વરૂપ એ સોહંકાર, આનંદ અર્ણવ ડૂબકી માર;
 ૧ તત્ત્વમસિ પદ ગાવે સાર, શ્રુતિસ્મૃતિનો એહજ સાર.
 પંચભૂત માટીનું મકું, ઉપર સુંદર સોને મઢયું;
 અંદર દુર્ગંધનો નહિ પાર, એણે કામણુ કર્યું અપાર.
 ભૂલી દેવ દેહને ભજે, કંચન મૂઠી કાદવ સજે;
 ભૂલ્યા ભૂલ્યા વાંસે ધાય, જનમમરણના ખત્તા ખાય. ૧૦
 મુનિ કિન્નર દાનવ નર દેવ, સર્વે કરતા નિશ્ચદ્ધિન સેવ;
 જાગે વિરલો જોગીઆળ, સદ્ગુરુકૃપથી લાગે બાળ.
 જાયું તેનો નિશ્ચે નાશ; તે ક્યાંથી થાયે અવિનાશ ?
 પંચભૂત ઉપન્યાં સહુ જેમ, પ્રલય થાય અંતે સહુ તેમ.
 તેનો દેવ ક્યાંથી અવિનાશ ? ધાત મૃત્તિકા કાય વિનાશ;
 પૂજે નર પાખંડી થાય; પાખંડે કયમ પાપ પળાય ?
 તરણ હેઠળ ડુંગર વસે, તરણું ખસતાં આપે દિસે;
 ચિત્તવિકાર તરણું એ જાણુ, માયા મોહ બિંદુ પરમાણુ.
 તે હેઠળ સિંધુ છે જાણુ, ચિત્ત ઠરે પ્રગટે સુર જાણુ;
 પુસ્તક વાંચી પંડિત હોય, અહં ગ્રહીતે અંતે રોય. ૨૦
 અક્ષરઅજગો એ અવિનાશ, જે જાણે તે પરખે પાસ;
 તે તુંડપ ન બેદ લગાર, ઘટ ઘટ બોલે એ ઓંકાર.
 નાથી ત્યાગી અવિનાશી ગ્રહે, અંતર સમજી અજગારહે;
 દેહ ભૂત વિનાશી જાણુ, અન્નવિકાર એ પરમાણુ.

રક્તરેત અમંગળ જેહ, તેનો બનીયો નિશ્ચે દેહ;
 અન્ને રહે અન્નમાં જાય, તે આત્મ કયમ મંગલ થાય ?
 વધે ઘટે ને થાયે ક્ષીણ, સ્વપ્નાદિમાં થાયે લીન;
 એથી અળગો દેહી જાણુ, તે નિશ્ચય તુજ રૂપ પ્રમાણ.
 મન બુદ્ધિ ને પ્રાણાધાર, અહં ચિત્ત નવ ત્યાંહ લગાર.
 થાય જાય, ચંચળ સહુ એહ, એની સાથે શો રે નેહ ! ૩૦
 આંખ વિના દેખે સહુ વસ્ત, નિજનંદમાં રહે જે મસ્ત;
 કાન વિના સૂણે સહુ શબ્દ, સચ્ચિત્સુખનો એ છે ? અખંધ.
 મન બુદ્ધિ ને ચિત્તપ્રકાશ, બ્રહ્મા હરિ હર જેના દાસ;
 તેજ રૂપ તુજ તપસી જાણુ, સત્ય વાક્ય મુજ નિશ્ચય માન.
 જે જાણ્યે સર્વજ્ઞ થવાય, શેષ જાણુવું રહે ન ત્યાંય;
 એક મૃત્તિકા રૂપ અનેક, નામપસારો મિથ્યા લેખ.
 વસ્ત્ર અનેકે તાંતુ એક, એક તાંતણે કુસુમર અનેક;
 ભાળી ચિત્ર તણી સેનાય, બાળક ન્હાનું લલે ઠગાય.
 દીસે ભાસે જે જે ભાત, તે સર્વે માયાની જાત;
 પૂરણ કૃપા પ્રભુની હોય, તો માયાથી મુક્તિ હોય. ૪૦
 કરે ભાવથી સદ્ગુરુસેવ, તે પામે પૂરણ તતખેવ;
 પ્રાપ્ય પ્રાપક એક થઈ જાય, સંશય સધળા શાંત તો થાય.
 મન મારીને લહે મુકુંદ, સત્ ચિદ્ આત્મ આનંદકંદ;
 જીવશિવનું ભાગે જૂત; માયાડંબર ક્યાં રહે તૂત ?
 ઊર્મિ અર્જુવડ માંહે રમે, અંતે અર્જુવ માંહે શમે;
 નામરૂપથી ભાસે બિન્ન, ઓથે અદ્ધકું નીર અબિન્ન.
 ઊર્મિ અર્જુવની કહેવાય, અર્જુવ ઊર્મિ નવ લેખાય;
 નામ હેઠળ નામી નીર, ભેદ પારખે વિરલો ધીર !
 જીવ શિવ ચૈતન્યની છાંય, અગ્નિ પોતપોતાનું ગાય;
 ભેદ ટળે તો ભીતિ જાય, પિંડમહે બ્રહ્માંડ જ્ઞાય. ૫૦

પિંડ સૂત્રથી ત્વંપદ એહ, તત્પદ બ્રહ્માંડે છે તેહ;
 નામરૂપમાં બેદ અનેક, અધિકારબેદે કરી દેખ.
 રાજ ચાકર સત્તા એક, અક્ષય અવ્યય નિર્મલ છેક;
 જીવ ચાકર રાજ દેવ, સત્તા ચૈતન પરિબલ તેહ.
 સજ્જતાં સજ્જતાં થાએ જ્ઞાન, આવે નિજ સ્વરૂપનું જ્ઞાન;
 વાચાપંડિત વ્યર્થ પ્રમાણુ, સંગ ત્યજે પામે નિર્વાણુ.
 એ સુખ પામે મૂળે હોય, 'રંગ' કરોડે વિરલો કાય !
 બિન બાદળ બરખા ત્યાં થાય, બિના બીજ થાએ ચમકાર ! !
 પંગૂ નાચે ફૂંડા તાલ, ઝાંઝ બળવે શ્રીગોપાળ;
 નાદ મૃદંગ તણો સોહાય, સોહ' સોહ' રણકો થાય. ૬૦
 સુરતરાધિકા નાચે કા'ન, મન વૃંદાવન સત્ય પ્રમાણુ;
 જે દેખે તે ગાંડો થાય, દેહજ્ઞાન ભૂલી સહુ જાય !
 તપસી ! ફરી ફરી કથવું ક્યાંય ? મનવાણી મૂગી થઈ જાય;
 વિદ્યાવંતરી આઘી પળે, શાણા સાન ભૂલી ટળવળે.
 જે જાણે તે જૂદા હોય, કા કા શબ્દે કોયલ નહોય;
 માગે બીખ ને રાજ કહેવાય, એથી ઊંધું આન ન ક્યાંય !
 'રંગે નાચે નાટકી રાજ, શિર પર પહેરે ખોટો તાજ;
 દેખી જોવા બાળક ધાય, મિથ્યા દેખી મન હરખાય !
 રવવની કરો સાચો રાજ, તે કાં કરશે નીચાં કાજ ?
 બિલ્લુક બીખ માગતો ફરે, રાજ આન બિલ્લુકતા હરે ! ૭૦
 રણમાં ગાળે તે શરવીર, ચૂલા પાસે ઝબલવ વીર !
 મુખથી ભાખ્યે જાય નવ ટળે; માગ્યાં મોતી તે ક્યમ મળે ?
 મસ્તક મૂકી ફૂંકાં ખાય, 'મુક્તાલાલ મોટો તો થાય;
 મુખશ્યાની છોડે આશ, તેને ન નડે માયાપાશ.
 ધરથી ન ગમે જીવું બહાર, પાલવ પત્ની નવ છોડાય;
 આખર જમથી અતિ દંડાય, ફરી પરણે ફરી ફરી રંડાય !

તપસી ! એક કહ્યું તું માન, આજસ સધળી મૂકી જાણ;
 સદાચારપુણ્યોથી કરી, પ્રભુનું પૂજન ઉરથી કરી;
 સેવા સદ્ગુરુ કરવી જાણ, તનમનધન એ પર કુરખાન;
 ઇશ્વર ગુરુમાં બેઠ લગાર, ના માને તે સમજે સાર. ૮૦
 ગુરુ શિષ્ય એ નામજ માત્ર, રૂપ એક ને જૂઠાં ગાત્ર;
 સ્વપ્નરોગનું ઔષધ જાણ, આપે સ્વપ્નવૈદ્ય પરમાણ.
 જગ્યે સધળું અચરજ થાય, રોગગ્રીક સમૂળી જાય;
 તર્કે જીવડો હેઠે પડે, ત્રણ વેંતથી દૂર નવ પળે !

આપમતિ ત્યાં અંધ પ્રમાણ, કહેનારો અદ્ભુત કો જાણ;
 શ્રવણ કરે તે ભૂલે ભાન, નાચે કૂદે અદ્ભુત જાણ !
 ખોલે તે ના બીજે લહે, જાણે તે મૂગો થઈ રહે !
 ખેલ અનેરો લજવે 'રંગ', સમજે વિરલો કો નિઃસંગ !!
 દેશી જાણે દિલની વાત; પરદેશીને શી પંચાત ?
 કુળવંતી તે પતિને લજે; કુલટા શીયળ શું સમજે ? ૮૦
 મરણ પછી શું થાશે ત્યાંય ? આખર જીવડો જાશે ક્યાંય ?
 સહેશે જમનો અતિશે માર, એ દુખનો નહિ પારાવાર.
 જીવતાં જાણે જોગી હોય, બીજા રોગી ઘાયુષ ખોય;
 રોકડ વેપારે સુખ હોય, મૂરખ ઉધારે અંતે રોય !
 આત્મવિસ્મૃતિ મોત પ્રમાણ, સ્વર્ગ નરક સ્વપ્નનો સહુ જાણ;
 સ્વપ્ને હસતો સ્વપ્ને રહે, ચઢે સ્વર્ગ ને નરક પડે.
 મનની ભ્રમણા નરક નિશાન, સુખ સંતોષ સ્વર્ગ તું જાણ;
 વિષય સર્પ ઝેરી બહુ જાણ, દર્શનમાત્રે હરતા પ્રાણ.
 મણિ મોતનો બાણ પ્રમાણ, રખે લાલચે ખોતો પ્રાણ;
 કર્મ કારમાં કરશે જોહ, આખર એકલ રોશે એહ. ૧૦૦
 આપકર્મથી આપ બંધાય; દોષ અન્યને કયમ દેવાય ?
 હાથ થકી તું કરતો કર્મ, અંતે ચરરર કાપે મર્મ.
 દેખી મનમાં અતિ ગભરાય; રોવાથી આખર શું થાય ?

ચેત જ્યાં લગી દેહ છે દેહ, સદ્ગુરુચરણે જમને પક.
 અંતે અંધાઈ થઇ જશે, શ્વાસ ખૂટતાં જમડાં હસે;
 પાણી પહેલાં પાળ ખંધાય, મોતપૂર આંધું ઠેલાય.
 ઘર લાગે ખોદાવે વાવ, 'રંગ' અભાગી મૂરખ સાવ;
 પૂરા ગુરુને જોજો જોહ, તે પામે એ નિઃસંદેહ.
 અધૂરો આથડે આપે, દુઃખ અન્ય તે કયમ કાપે ?
 અંધા અંધા વાંસે ધાય, આખર આથડી પસ્તાય ! ૧૧૦
 'સોહ' ઉપાસન કરવું પ્રેમ, જેથી પામે સધળું ક્ષેમ;
 'રંગ' અનેરો જામે અંત, કોણ કથે એ ખેલ અનંત ?
 ગાઇ ગવાડી થાક્યા સંત, તોએ ન આવે એનો અંત !
 અંને મૂળા થઇને રહ્યા, એકે લળી અગોચર થયા !!
 રક્ષવણુપૂતળી અર્જુવ માંહ, જતાં અર્જુવરૂપ એ થાય !
 ભૂદયો જીવ બ્રહ્મમાં ભળે, આખર બ્રહ્મરૂપ થઇ રહે !!
 આગળ મુખથી નવ કહેવાય, જાણે આપે અંતર માંહ;
 'રંગ' એક, તપસી ! તું જાણ, ભેદ કથે તે દ્વિતત્રમાણ !
 દ્વિતે દુખદરિયો છે જાણ, અદ્વિતે સુખ અક્ષય ખાણ !
 તેહ તું તું કથે છે શ્રુતિ, આગળ અટકે અંધી મતિ !! ૧૨૦
 ગુરુગમ મારગ પૂરણકામ, સંતયરણમાં સહુ વિશ્રામ;
 જાણી કરવી સદ્ગુરુસેવ, 'રંગ' વિલોકે અંદર દેવ !
 એહ રૂપ તુજ, તપસી ! જાણ, અંદર ઉદિયા કાટિ લાણ;
 તેજ થઇને તેજે શમે, 'રંગ' આપ આપથી રમે !
 એ સુખ ઉમુઘા કેમજ લહે ? પૂછ્યે પ્રોઢા કેમજ કહે ?
 નવ કહેવાએ વીતી વાત, જોવા જેવી એ છે ભાત !
 જે દેખે તે આભો બને, આપ સૂણે ને આપજ ભણે;
 ગાય આપ બજાવે તાલ, નાચે કૂદે અપરંપાર !
 જેની ગત તે તેહજ લહે, બીજ પામર નિરખો રહે;
 તપસી ! તુંહિ તુંહિ એ જાણ, 'રંગ' રાંકડો સાવ અજાણ !! ૧૩૦

૩

મનનસાર.

તપસી ! જિંધું વેતર મા, કંસાર છોડી ઘેંશ ખા મા;
 એક અવિચળ સઘળે ભર્યો, જળથળ સઘળે એકજ ઠર્યો.
 એની આણુ વરતે જગ માંઘ, વૃક્ષો આપે ફળ ફૂલ છાંય;
 પર્જન્યધારા વર્ષે મેઘ, વીજ કડાડે જાલીમ તેગ.
 સૂરજ દિવસે પહેરો ભરે, ચાંદો રાત અજવાળી કરે;
 રસરિતા આપે શીતળ નીર, ઋતુ ફળફૂલ આપે અતિધીર.
 સહુમાં રહીને સહુથી દૂર, જે પામે તે એકજ શૂર;
 ખીજા માજયા સહુ રંક, કલીખડે વગાડે ખાલી શંખ.
 છોડી માનામાનવિચાર, સંતચરણમાં પડે તત્કાળ;
 તે તો પામે સઘળો સાર, ખીજા ફૂટે તુષ્ઠ અસાર. ૧૦

વાદી વખાણે નાના ભેદ, નેતિ નેતિ કહી થાકે વેદ;
 ગિરિવર જેવા ભાષે અંથ, પેટકારણે થાપે પંથ.
 તેથી સ્વારથ શો રંધાય ? રગડયે રેત તેલ નવ થાય;
 કાઠી ઘોયે કાદવ ખાસ; કાજળમાં કયાંથી પરકાશ ?
 અક્ષર નિઃશ્વાસે નીસર્યા, અંતે જઈને એમાં ભળ્યા;
 બાળક દેખે બાપની જાન, તો અક્ષર એ થાય પ્રમાણ.
 વંધ્યાસુત વરઘોડે ચઢ્યો, વચમાં નરશૃંગે સંહર્યો;
 નભપુષ્પોનું કર્યું વિમાન, વેગે ઉપડ્યું વૈકુંઠ જાણ.
 એવી એવી મીઠી વાત, સમજાવે બાળકને તાત;
 મોટા થાતાં આપ કથે, ખીજાને ભોળવવા મથે. ૨૦

તપસી ! વારિ વહોળ્યે કયાંય, તૂપ નીસર્યું દેખ્યું આંહી ?
 અક્ષર ચૂંથ્યે અક્ષરજ્ઞાન, ક્ષર અક્ષરથી પર એ જાણ.
 યથા પિંડ પ્રહાડે તેમ, સંત કહે છે જાણી એમ;

સહુથી પાસે પિંડ પ્રમાણુ, એનો બેદ મૂળથી જાણુ.
 પંચભૂતનું ખેખું એક, અંદર માંસહાડકાં છેક;
 રેતરુધિરમાં આખો પ્રાણુ, માયાયત્રે ચાલે જાણુ.
 માચી યંત્રી ન્વારો જાણુ, એજ નથાવે પ્રાણુ પ્રમાણુ;
 ૧વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ એક જ માન, પરમાણુ મેરુ મહિમાન.
 નહોતું ત્યારે એક જ હતું, જાશે ત્યારે ના રહે જતું;
 ત્રણ કાળમાં એકીએક, પરબ્રહ્મ પૂરણુ એ નેક. ૩૦
 તેજ રૂપ તુજ તપસી ! માન, દેહ શોધી દેહીગત જાણુ;
 હું હું કરતું અંદર કૂણુ ? વધે રક્ષરે ના થાએ ન્યૂન.
 દેહ મરે આતમ નવ મરે, દેહ બળે આતમ નવ બળે;
 જાય જાય વિનાશી જાણુ, એ અવિનાશી એક પ્રમાણુ.
 શ્વાસા સાથે સોહં કથે, જીવશિવનો બેદ જ મટે;
 માયા શુની^૩ ચાટે પાંવ, જન્મમરણનો આંટે તાવ.
 શોકમોહનું જાય નિશાન, આનંદઅર્ણવ^૪ સુખની ખાણુ;
 ઝેરવેરનાં નાસે ભૂલ, 'રંગ' પ્રકાશે એ અવધૂત !
 પટની ઉપર ચિત્ર સુહાય, દેખી બાળક મન મલકાય;
 જન સવારી દેખી હસે, દેખી સેના આઘો ખસે. ૪૦
 ભાસશસ્ત્ર ભાસે શણગાર, નિરાભાસ એથે પટ સાર;
 મોટેરાં પંજાયે ના ત્યાંય, ઉભય વિલોકે નિર્ભય ધાય.
 ખાંડ રમકડાં ખાંડ બજાર, વ્યાધ કૂતરાં વેચણુહાર;
 નામરૂપનો માયાખેલ, મિથ્યા માની આનંદ રેલ.
 ફરીફરીને એક જ વાત, પ્રભે નાવે નાત કે બ્રાત;
 રાતદિવસ માયાવી બેદ; સૂરજમાં ક્યાંથી એ ખેદ ?
 શુદ્ધ બુદ્ધ નિરામય છેક, નિત્ય નિરંજન નિશ્ચલ એક;
 બીજે છે મિથ્યા બકવાદ, મનવાણીનો એ છે તાત.

૧. એક વ્યક્તિગત તે વ્યષ્ટિ ને સમસ્ત વ્યક્તિગત તે સમષ્ટિ. ૨. નાશ પામે. ૩. કૂતરી. ૪. સમુદ્ર. ૫. હેતરાય.

નાદ સમાયો અંબર માંલ, શોધ્યે પત્તો લાગે કયાંય ?
 દોલ જાહે તો ઢમ ઢમ થાય, દોલી મનમાં અતિ હરખાય. ૫૦
 અરણી ? જોથે અગ્નિ રહ્યો, માહે પ્રકાશ અતિશે ભર્યો;
 મંથન વિણ તમર ચારે પાસ, દ્વિજ જુકિતથી કરે તપાસ.
 તલમાં તેલ લપાઈ રહ્યું, માખણ ઝમઢીમાં સધળે ભર્યું;
 બાળકને ગમ કેમ જ પડે ? દોડી દોડી આખર રડે.
 થાકી માતાપાલવ સ્હાય, મીઠકું ગોરસ ખાતે ખાય;
 તપસી ! ભણતર પડતું મેલ, ગુરુગમ અગમ તણો એ ખેલ.
 નીચો નમીને ચરણ તળાંસ, પ્રીતે કરજે પાસે વાસ;
 કોક દિન મટકું એક મળે, કલેશ કારમા આધા પળે.
 આનંદનો ઉદ્ધિષ્ટ રેલાય, કર્મપાશ સહુ ઢીલા થાય;
 એ સુખ જાણે વિરલો કોક, જીવતર બીજાનું સહુ ફોક ! ૬૦
 સાધન કરતાં જાસઠ ગયાં, હાડ ચામ બે બાકી રહ્યાં;
 અંતર અંધારૂં ના ગયું, કર્મ ફૂટવું બાકી રહ્યું.
 આવો દેખી મેલે હડી દેહઅહંતા અંદર ગઢી;
 મંતરજંતર ઝંખે ધન, પોચાં પોરી મેલું મન.
 દામચામની છેડે વાત, સ્વાસ્થ સાડ થાએ ભાટ;
 અંતે પોલ ઉધાડું પડે, ઉભયબ્રષ્ટ થઇ છાનું રડે.
 આખર આવે કંઠે પ્રાણ, અંદર થાએ દુષ્કૃતભાન;
 રોગ થકી વ્યાકુળ થઇ રડે, જે આવે તેને પગ પડે.
 ચોર ચોરીને જતાં ધન, દીવે સ્નેહ^૫ પૂરે કુજન;
 પ્રાણુ જતાં બોલાવે વૈદ, તેથી કાર્ય યશે ક્યમ સિદ્ધ ? ૭૦
 તપસી ! જગ્યા ત્યાંજ સહવાર, હાથે કરી ક્યમ થાવું ખવાર ?
 દો દિનની છે શ્વાસસગાઇ, આખર બેલી કાઢિ ન ભાઇ.
 ધરની નારી બીજે જાય, સગાં સહોદર શીરો ખાય;
 તપસી ! ચેત, બાકી દિન ચાર; આખર પડશે જમનો માર.

કંઠીવાળા કોરે રહે, કાનપૂન કરવાનું કહે;
દેવદેવી મંદિર માંલ્ય, આખર જીવડો એકલ ત્યાંય.
જીવતાં જાણી લેવું સાર, મૂવા પછી થાશે અંધકાર;
મનની આથે મોહન રહ્યો, માયાપટ આગળ છે ધર્યો.
પટ ફાટતાં તંતુ દિસે, મન હણાતાં મોહન હસે;
રંગબેરંગી ફૂલનો હાર, અંદર દોરો એકજ સાર. ૮૦

ફૂલ ખસંતાં ધાગો દિસે, અર્ક અબ્ર? જતાં વિલસે;
મન છે સંકલ્પોની માળ, સંધિમાં મોહન પ્રતિપાળ.
સંધિકાળ વધતો જ્યમ જાય, સ્વૈરસમાધિ આપે થાય;
જેવી વસ્તુઓ બે ચાર, એક એકથી જૂદી સાર.
વૃત્તિ દોડે એકથી આન, સાક્ષી થઇ જોવું એ જાણ;
જોતાં જોતાં દર્શન ધ્યાન, ધ્યેયરૂપ ધ્યાતા નિર્વાણ.
સંધિ નિઃસંકલ્પે રહસે, દશ્યજવનિકા^૩ આપે ખસે;
નિરાલંબઆલંબન થાય, અહઃત્રયિ તૂટે સહુ ત્યાંય.
હંસ કાગ બે કાડે રમે, બેદ પરસ્પર મિથ્યા શમે;
કોહં કોહં કરતો જેહ, સોહં સોહં બોલે તેહ. ૮૦

જીવ શિવ બે એકજ થાય, જન્મ મરણની ભીતિ જાય;
તપસી! આગળ કહેવું કેમ, મન વાણી જ્યાં ચૂકે તેમ?
એ સુખ મુખથી કહ્યું ન જાય, જે ચાખે તે મૂંગો થાય;
મારગ વિષમ^૪ અતિશે કહ્યો, અસિધારાવત્ તીક્ષણ લહ્યો.
જન્મોજન્મે કરતા સેવ, તે પામે પૂરણ તતખેવ;
ખીજાં પશુ મૃગજળગમ ધાય, જન્મમરણના ખતા ખાય.
સાધન માંહી સાધન એક, આત્માનાત્મવિચાર વિવેક;
દોષદષ્ટિ મન થાય વિરાગ, મોક્ષ એકમાં જો અનુરાગ.^૫
શમ દમ સાધે ખતે કરી, જોગજુક્તિથી બેસે ઠરી;

ભાવબક્તિથી ભેટે દેવ, પાખંડે નાસે તતખેવ. ૧૦૦
 અનન્ય? સેવા ખાંતે કરે, મરતા પહેલાં રચાપો મરે:
 કૂડ કપટ હેયાથી તજે, શીલસાજ સંતોષે સજે.
 સદ્ગુરુસખનું^૩ વિચારે મન, તેનું જીવતર થાએ ધન;
 સુરતદોર નાચે નટ જેમ, આસા ચૂકે દોડે કેમ?
 તૈલધાર વૃત્તિ સોહાય, તદાકાર તન્મય થઇ જાય;
 મન ષશોધતાં મોહન જડે, મૂરત^૪ જોતાં સૂરત^૫ નડે.
 એક અરૂપ નિરંતર દેવ, તેની કરવી નિશ્ચયિન સેવ;
 સેવાથી તદ્રૂપ થવાય, રૂપ મટે ને સંશય જાય.
 સત્ય નિરંજન^૬ ઝાઝો જેહ, અહંસ્કુરણે માયા તેહ;
 જ્ઞાનાજ્ઞાને આવરણ થયું, મૂળરૂપ પોતાનું ગયું. ૧૧૦
 ત્યાંથી ઉપન્યું^૭ જગ વિશાળ, વિક્ષેપે સહુ ગોલંકાર;
 મૂળ રૂપ રજ્જીનું મટયું, સર્વે આવી સર્વે કૂટયું.
 ડરથી થરથર કંપે કાય, આસસમીર^૮ ઉરમાં નવ માય;
 ઠોકર વાગે લોહી ઝરે; બાધાપૂજા કેમજ કરે?
 દીવો લાવે સંત દયાળ, ભક્તન કેરા એ પ્રતિપાળ;
 ૧૦રાશ દેખતાં લાભે મુખ, સર્વ જગતનું કાળું મુખ.
 સ્વપ્ને રાવ^૯ ભિખારી થાય, ધર ધર ટૂંકડા માગી ખાય:
 સેવકજનની પરશી કરે, ટૂંકડા માટે તંગડી ધરે!
 લાજ ઢાંકવા ન મળે વસ્ત્ર, ખિચડી ખાવા ન મળે પત્ર;
 ગલીએ ગલીએ ધકકા ખાય, જાણીતો જોતાં ગભરાય. ૧૨૦
 જાગે ત્યારે દેખે રાજ, શિર પર એનો એ છે તાજ;
 સેવક લૂંડી મુજરા કરે, રત્નાંકિત છત્રી શિર ધરે.
 ચમરી ઢાળે ચતુરા^{૧૦} ચાર, જોઇ અચરજ થાય લગાર;

૧. એકનિષ્ઠ. ૨. દેહાત્મબુદ્ધિરૂપ અહંકાર. ૩. વચન ૪. (i) ખોળતાં (ii) ધોતાં; શુદ્ધ કરતાં. ૫. સ્વરૂપ. ૬. ચહેરો; આકૃતિ. ૭. શરૂવાતમાં; સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ પૂર્વે. ૮. ઉપન્યું. ૯. વાયુ. ૧૦. દોરડું. ૧૧. રાજા. ૧૨. સ્ત્રિયા.

તપસી ! તું છે રાજધિરાજ; દુકડો માગે કાં શિરતાજ ?
 જ્ઞાનાવરણે શિવ કહેવાય, અજ્ઞાને જીવ 'રંગ' મુંઝાય;
 'જ્ઞાનાજ્ઞાનાતીત સ્વરૂપ, જે જાણે તે ભૂપનો ભૂપ.
 રાજ રાજ્ય પ્રજા અજ્ઞાન, સત્તા એ ઉપર છે જાણ;
 નિર્ગુણ નિશ્ચય એકં એક, ઉપર દીસે નાના ભેખ.
 અજ્ઞાનમૂઠા આઘ્યો વનરાજ,^૧ શબ્દ કરે ખેખે ભયકાજ;
 દૈવવશે ખડ ખાએ ધાન, જગત 'રંગ' એવો છે જાણ. ૧૩૦

દેશી કેરો સૂણતાં બોલ, આરંભે માને એ ફાલ;
 સૂણતાં સૂણતાં આવે સાન, સ્ફુરે દેહ ભૂલે અજ્ઞાન.
 સૂક્ષ્મ નીરમાં દેખે જાત, ખાર હાથ ઉછળે સાક્ષાત;
 સ્હાયો કોથી નવ સ્હેવાય, આનંદકાનન^૨ આપે ધાય,
 જોળી જોળી મરે ભરખડ, ઘેટાં ખેં ખેં પાડે રાડ;
 કંટક કંદર^૩ ખેડે જેહ, 'રંગ' નિહાળે કો દિન એહ.
 કીધો કેફ એ સાચી વાત; ક્યારે ક્યાંથી શી પંચાત ?
 લાગે મરમી ભેદુ હાથ, દેખાડે દો દિનમાં જાત.
 જપ તપ તીરથ હેતુ એહ, એ વિણ સઘળો છે સંકેહ;
 ભેદભેદ તેટલો ખેદ, એક અભેદ જાણો નિર્વેદ. ૧૪૦

જાણ્યે જોય^૪ બાકી નવ રહે; શબ્દાતીત એ કાણુજ કહે ?
 શાસ્ત્ર શિક્ષા સંબ્રમ માન, ગુરુશિષ્યનું શૂન્ય નિશાન.
 બદ્ધમુક્તાનું ક્યાં છે નામ ? સોહં સઘળે એકજ રામ;
 ક્યાં જવું ? શું બાકી કામ ? એક અખંડ અદ્વૈતારામ.
 તપસી ! 'રંગ' અનેરો એહ, ખીજાં અંતે દેશે છેહ;^૫
 જગી જોયું જગની માંહ, જીવ જગત એકે ના ત્યાં.
 લેખ લેખની લેખનહાર, 'રંગ' એક જ્યાં ત્યાં નિર્ધાર;
 નાચે આપ નચાવે આપ, બોલે આપ બોલાવે આપ.

૧. જ્ઞાન અને અજ્ઞાનથી પર. ૨. બકરાનું ટોળું. ૩. સિંહ. ૪. જગતનું
 સ્વરૂપ. ૫. વન. ૬. ખીણ. ૭. જાણવા યોગ્ય. ૮. દગો.

અવળું દેખ્યે આઘો દિસે, આઘો પાસે ત્યાં ના વસે;
 દેશ-કાળ વસ્તુ પરિણામ, ૧માન મેયનું^૨ ના છે નામ. ૧૫૦
 તપસી ! ક્યાં કથવું નિર્વાણ ? કાણુ સમજે ગાંડી વાણુ ?
 શૂન્યપાર શામળીયો વસે, દેખી શૂન્ય અંતરમાં હસે !
 તપસી ! એજ એજ તું જાણુ, તત્ત્વમસિ ટંકાર પ્રમાણુ;
 જાણી અળગો થઇને રહે, સહુથી હાં હાં કરતો રહે.
 ‘રંગ’ જમશે અદ્ભુત માંભ, જોવાનું ના રહેશે ત્યાંય;
 તાર વિના વાગે તંબૂર, સાત થકી અદેકો એ સૂર.
 સૂણતાં સ્હેજ સમાધિ થાય, સૂણવાનું કંઈ ન રહે ત્યાંય;
 રંગરાગ બીજ સહુ શમે, એકાતીત અક્ષર જ્યાં રમે.
 દેખે અલખ કરોડે એક, લક્ષ્યાતીત મર્મ^૩ છે છેક;
 દેખે તે અંધો થઇ જાય, આપ પરાયું નવ દેખાય. ૧૬૦
 તપસી ! કેા વિધ^૪ કથશે કૂણુ ? શૂન્યશિખર સંલગાએ ધૂન;
 કૂણુ સાંભળે ગાએ કૂણુ ? બાળે પાપ લગાવે પૂન !
 જમડાં સૂણતાં નાસી જાય, જીવ શિવ એકુ નવ ત્યાંય;
 ‘રંગ’ અલૌકિક આપે લહે; તપસી ! જાણી મૂગો રહે!! ૧૬૪

૪

નિદિધ્યાસ.

તપસી ! બ્રહ્મ અગોચર એક, એ વિણુ સઘળું મિથ્યા છેક;
 કાગળની કરિણી^૫ જેમ, માયાડંબર સઘળું તેમ.
 જે જાણે તે અળગો થાય, બીજ દોડી ખત્તા ખાય;
 હવું હશે છે એક અમાપ, ચૈદલોકનો એ છે ખાપ.
 એણે કામણુ કર્યું અનુપ, આપે ધર્યું રમણીનું રૂપ;

૧. પરિમાણુ; માપ. ૨. માપવા થોગ્ય. ૩. કઇ રીતે. ૪. પોતાની
 મેજે. ૫. હાથણી.

તાત નપુંસક માતા તૂત, બેથી ઉપન્યું મોટું જૂત.

દેખી મોટા મોટા ભમે, કોક વિરલા અંદર રમે;

મોટું અચરજ મોટા લડે, નાસ્તિ તેને માની રડે !

બાળક ફાસલાવાની વાત, જમની પુત્રી કાળી રાત !

નવ જાણે તે લખતો ફરે, જ્ઞાની મૂંગો થઈને ફરે !!

૧૦

તપસી ! બોલ્યાનો નહિ લાગ, જોવા જોવો એ છે બાગ;

વણ સિંચે અંકુર ઉપજે, ફૂલ સુગંધી કંઈ કંઈ મજે !

અણ ઉપન્યું દેખાએ કેમ ? રજની ? માંહી સમણું જેમ;

સુંદરી નારી તરુવર કાગ, મન વગડું ને મન છે વાધ.

શૂન્ય શૂન્યને હણવા ધસે, ડર થકી ડાગળી હા ખસે !

જીવ બચાવા મૂકે દોટ, અંધારામાં લાગે ચોટ; ૨

હેઠો પડતાં જગત થાય, આપ આપથી વિસ્મિત થાય !

કાંડો વમળ માંહે જઈ પડ્યો, સુખ માન્યું ને અંતે રડ્યો.

એક વમળથી બીજે ધાય, ખત્તા ખાઈ સીધો થાય;

જીવ બચાવા ફાડે મુખ, સુખ સુખ કરતાં બેટે દુઃખ !

૨૦

કોક નાવડો દૈવે જોય, મૂકે ખહાર લાવીને સોય;

ક્યાં કર્મ ભોગવ્યે છૂટાય, આપ કરે ને આપ બંધાય.

એ તો કર્મકાયદો કહ્યો, તું પોતે અકર્મા રહ્યો;

જન્મ ધર્યો એ જૂઠી વાત: કર્મ કર્યાનો ક્યાં છે ઘાટ ?

બેદહેનું ત્યાં ના નામ; હાથપાંવનું ક્યાં છે ઠામ ?

નામરૂપનો કરવો ત્યાગ, માયા કૃત્રિમ એ છે ભાગ;

નથી છતાં દેખાએ જેહ, માયા વંધ્યાપુત્ર સમ એહ !

પાછળ નટવર સોહું એક, રાધારમણી મિથ્યા છેક ! !

જલ તરંગ બરફ એ નામ, મૂળે અમૃત એકજ ધામ;

બાહેર-દેખી લડકે જૂત, અંદર જોતાં સઘળું તૂત.

૩૦

મૂળે એક પ્રકાશી રહ્યો, સધળું ખાઈ બૂખ્યો રહ્યો;
 સત્ય નિરંજન નિર્મલ એહ, બીજો નાહો નિઃસંદેહ.
 કમળો થાતાં દષ્ટિ ફરે, પીળું દેખી દુઃખે ઝુરે;
 જ્ઞાનશલાકા^૧ અંજન થાય, આગંતુક કમળો એ જાય.
 મૂળ એહની એહજ આંખ; ક્યાંથી આવે એને જાંખ ?
 માન્યું તેથી દુઃખી થાય, ના માન્યું તો શું રંડાય ?
 તપસી ! અટપટ સધળો ખેલ, રેશમ સૂતર એકજ રચેલ;
 બાળક ના જાણીને રડે, મોટા જાણી જોઈ પડે !
 જ્ઞાની બને ફેંકે દૂર, રાચે આપ દિગંબર નૂર ! !
 છે હતું ને રહેશે એહ, તેજ રૂપ તું નિઃસંદેહ.

૪૦

સત્ ચિત્ આનંદ સોહંકાર, જેને મારી ન શકે કાળ;
 પાંચ પાછળ પોતે રહ્યો, બાજી અટપટ ખેલી રહ્યો.
 કરોળીઓ ખેંચે જો તાર, આપ થકી પ્રગટાવે ચાર;
 આદિ અંત મધ્યમાં એક, તાર તૂત જાણે સહુ છોક.
 ઉપાવક જવાળા વિધવિધ જેમ, કાષ્ટ અંગારા સધળું તેમ;
 ગુપ્ત પ્રગટ એહનો એહ, જાણે તો તૂટે સંદેહ !
 ઝાલે સદ્ગુરુ આવી ખાંચ, તોજ બેદ એ ખુલ્લો થાય.
 તપસી ! મૂકી સધળો ગર્વ, માની સદ્ગુરુ પોતે ષશ્વર્વ;
 મૂકી મસ્તક ચરણ પખાળ, તોજ તૂટશે લવની બળ.
 મિથ્યા બંધ સપડાવે કેમ ? બાજીગરની બાજી જેમ.

૫૦

પમોડો જાણે સધળો મર્મ, હસે ફૂટે ને પામે શર્મ.^૬
 માળી પુષ્પ વિધવિધ રંગ, માંહે દોરો એક અલંગ;
 ફૂલ ખસે તો ધાગો દિસે, દેખી જ્ઞાની અંદર હસે !
 મનની વાંસળ મોહન વસે, વૃત્તિ ખસતાં આપે દિસે.

૧. સળી. ૨. વચ્ચ. ૩. અગ્નિ. ૪. શંકર. ૫. છોકરો (મદારીનો મદદનીશ).

સંધિ અચૂક ઝલાયે આપ, તો માંહે દિસે જગ્યાપ ;
વધતાં વધતાં થાય અમાપ, સહેજ સમાધિ ફારી છાપ !!
ડાઘા લાગે અંદર કેમ, ભટ્ટી માંહી જતાં હેમ ?
દશ્ય દેખનહારો એક, દષ્ટિ દેખે મિથ્યા છેક !

એક અગોચર દેખે ફૂણ ? નિમક પૂતળી અંતે લૂણ !!
ભખ્યે ભેદ ના ભાગે જાણ; ભખનારો ત્યાં ફાણ પ્રમાણ ? ૬૦
'હું અમે' એ મિથ્યા વાત; નામગોતની ત્યાં ક્યાં જાત ?
કહેવા માટે એવું કહું, બાકી મિથ્યા સંઘળું લહું !
મિથ્યા મિથ્યા કરતો મરે, તેથી અર્થ ફાડી નવ સરે;
મિથ્યા કહેનારો તું ફૂણ ? નિર્ગુણ માંહે ક્યાંથી ગુણ ?
મૂળ ગુણ ના, ક્યાં નિર્ગુણ ? ભૂત નહિ ત્યાં ભૂવો ફૂણ ?
પૂછે ફૂણ, સાંભળે ફૂણ ? ફાણ આર્થ ને ફા છે હૂણ ?
એ તો પ્રપંચ મિથ્યા જાણ, બાકી સંઘળું એક પ્રમાણ.
ના જાણે તે મિથ્યા લહે, અહં દેહ માનીને રહે !

દેહી તું તો અળગો જાણ, પંચપાર ત્રણેથી માન;
અન્નવિકારી દેહ મલિન, તું અવિકારી રાખ યકીનર. ૭૦
મન ચંચળ તું નિશ્ચલ એક, બુદ્ધિ બૂઝી ત્યાં તો છેક;
ખિંદુ સાગર માંહે લબ્ધું, કહેવાને બાકી ના રહું !
ખીજાં ટીપાં સાવ અજાણ, વૃથા શ્રમાવે લૂલી વાણ !!
નાર નાટકી લટકો કરે, મૂરખ અંદર તલસી મરે.
પોપટપંચી કરે અનુપ, મૂરખ જોઇ ભૂલે રૂપ;
રૂપાતીત છબી એ જાણ, આંખ આંધળી ત્યાં નિષ્પ્રાણ !
પાછું ભાળે વિરલો ફાક, આપ નિહાળી ટાળે શોક !!
સત્ ચિત્ આનંદ એક અનુપ, ચૌદ લોકનો એ છે ભૂપ;
સમણા માંહે માગે બીખ, ના માને એ ફાની શીખ.

સમણું શમતાં ખેંચે ખર્જ, દેખી શન્ય સમેટે ડગ !! ૮૦
અસત નહિ ત્યાં સત નિર્માન; અચિત્ શન્ય ત્યાં ચિત્ શું જાણ ?

દુઃખ ભૂલાવે આનંદ એમ, શન્યસંકેત કહે સહુ તેમ !
 સાક્ષી શન્ય તથો જો એક, તેજ તેજ તું તપસી છેક;
 નહોતું ત્યારે હતો અરૂપ, થયું માની પડ્યો ભવકૂપ.
 સંત વગાડે જો રણુદોલ, ફૂદ ફગાવી માયાપોલ !
 એક અખંડ નિરંજન દેવ, માયા બટકી કરતી સેવ.
 ભેખડ ઊઘી બીચ નવાણુ, દેખ કેસરી? 'રંગ' સુખણુ;
 ખેં ખેં કરી વૃથા કાં મરે, છોડી એણુર તુણપણી ચરે ?
 કહું કેટલું થાક્યો હાથ, આદિ મધ્ય તું એક અખત;
 મનમુગ મારી રહે નિર્ભાંત, 'રંગ' કેસરી માયાકાંત. ૯૦
 અજબ કરામત માયાખેલ, મૂષકદરમાં પેઠા શેર !
 દુઃખે પાડે ચીસેચીસ, બીજા ઉપર કાઢે રીસ ! !
 દેખે ત્યાં તો સઘળું તૂત, કેમ ફસાયો એ અદ્ભુત !
 પૂટી આંખ કરે અંજન, સદ્ગુરુ આવી દુખભંજન;
 તોજ સૂઝે સવળી વાત, થાય ઉજળી કાળી રાત.
 વણુ શશી સૂજ તારક ત્યાંય, દિત્ય રોશની આપે થાય !
 કાળું ઘોળું મટે સમજ, નામરૂપનું નાસે કુળ ! !
 ગુરુશિષ્ય મિથ્યા સંબંધ; મુક્ત કોણુ જ્યાં ના છે બંધ ?
 પડિત મૂરખ એક અભેદ, બાળવૃદ્ધનો ત્યાં ના ખેદ !
 સ્ત્રી પુરુષ નપુંસક એક, પાપપુણ્ય મિથ્યા ત્યાં છેક ! ! ૧૦૦
 પૂજા પોથી સઘળું તૂત, માળા મણકા મિથ્યા ભૂત !
 દેવલક્ષ્મીનો ટલ્લો વિરોધ, જીવશિવનો ખૂટયો શોધ ! !
 જન્મમરણની તૂટી ગાંઠ; સ્વર્ગ નરકનો ત્યાં ક્યાં ઘાટ ?
 પરબ્રહ્મ પરમેશ્વર એક, રૂપ અરૂપી નિર્મળ છેક;
 શુદ્ધ બુદ્ધ નિરંજન નિત્ય, અગમ અગ્રોચર આન અનિત્ય !
 વણુથભે લટકાવે આભ, વંધ્યોદરમાં મૂકે ગાભ;
 ખેલ ખેલી ન્યારો રહે; તપસી ! આપે થઇને રહે !
 લડવા દે લક્ષ્મીને ખૂબ, 'રંગ' વિલોક તું ગુપચૂપ ! ! ૧૦૮

જનનાનંદી મુમુક્ષુઓને:—

કિંમત.

૧. અવધૂતી આનંદ

રૂ. ૧-૮-૦

(નરી આધ્યાત્મિકતાથી નીતરતાં જનનોનો અંગ્રહ)

૨. ઉષઃપ્રાર્થના

„ ૦-૧-૬

૩. દત્તનામરમરણમ્ (સંસ્કૃત)

૪. શ્રી દત્ત-પંચપદી (સાચું પ્રાર્થના)

૫. શ્રીવાસુદેવનામસ્તુધા (ગૂજરાતી અર્થ સાથે)

૬. દકારાદિદત્તસદસનામાવલિ: (સંસ્કૃત)

નંબર ૩ થી ૬ હશે ત્યાં સુધી અધિકારીને વિના મૂલ્યે પ્રકાશક પાસેથી મળી શકશે.

પુસ્તક મળવાનું દેશાણું:—

૧. અમૃતલાલ નાથાભાઈ મોદી

મોદીમાંથ,

નડોઆદ.

૨. ગુર્જરઅંધરત્ન કાર્યાલય

ગાંધીરોડ,

અમદાવાદ.

૩. મંગળદાસ રાયચંદ શાહ

કેસુર મામાનું ચકલું,

ભરૂચ.

૪. વિકૃતલાલ જાદવભાઈ પટેલ

લીલોડ (નર્મદાતટ)

પોસ્ટ પાલેજ.

